

ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Єльнікова Н. І.

Харківський національний університет внутрішніх справ
(пр. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080, каф. українознавства,
факультет № 2, тел.: (057)7398391)

E-mail: kafukrain@gmail.com

У роботі висвітлено погляди дослідників щодо просторічної лексики. Розкрито визначення терміна «просторічна лексика». Здійснено лінгвостилістичний аналіз просторічних елементів, зафіксованих у словниках. Проаналізовано сфери поширення просторічної лексики. Названо рівні, на яких відбувається просторічна трансформація слів.

У системі сучасної української літературної мови відбуваються значні лексичні зміни: лексеми однієї мовної підсистеми переходять в іншу. У зв'язку із цим особливої уваги потребує просторічна лексика, що межує, з одного боку, із діалектами, арго, жаргоном, сленгом, а з іншого – з літературною мовою. Саме у просторіччі можна спостерігати найбільшу кількість перехідних лексичних явищ, визначення функціонально-стилістичного статусу яких викликає певні труднощі. При цьому на лексичному рівні постає необхідність розмежування просторіччя й усіх підсистем сучасної української літературної мови.

Проблемі функціонування просторічної лексики як лінгвістичної категорії присвячено багато розвідок як зарубіжних, так і вітчизняних науковців (Л. Щерба, В. Виноградов, О. Земська, Л. Булаховський, В. Русанівський, М. Жовтобрюх, А. Коваль, О. Тараненко, Л. Масенко, Л. Коробчинська, А. Бурячок), проте цей різновид лексики ще й сьогодні є недостатньо вивченим і дискусійним, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Єдиного визначення терміна «просторічна лексика» у сучасній лінгвістиці немає. Просторічними називають ті слова, що перебувають за межами літературної мови (уживаються без дотримання лексичних, граматичних, орфоепічних норм), наприклад: *шо, тута, осьо, тудою, сюдою, ма, ба*; забарвлені експресивно, мають відтінок, згрубілості, спрощеності, наприклад: *базікати, варнякати, пертисся, чимчикувати, рюмсати, врубитися, тринькати, хамло, тип, достобіса*. До просторічних лексем відносимо слова деформовані, що не відповідають літературним нормам, а також вульгаризми, які вирізняються експресивністю й оцінністю.

Послугуються такою лексикою у розмовному мовленні, інколи у мові художніх творів, щоб підсилити мовленнєвий колорит персонажів, які не володіють літературною мовою. Уживання просторічної лексики категорично заборонено в офіційно-діловому та наукових стилях.

Просторічна лексика – це характерна ознака мовлення безграмотних носіїв мови, хоча елементи просторіччя можуть застосовуватися й освіченими особами для згрубілого, зниженого зображення елементів думки. Дехто із

дослідників вважає, що просторічні слова у мовленні мешканців села свідчить про розмивання меж між просторіччям та діалектами. Більшість науковців погоджуються із тим, що просторічна лексика – характерна ознака мовлення мешканців міста.

Лексичний склад сучасного просторіччя може поповнюватися різними джерелами: розмовно-просторічна лексика, діалектно-просторічна й жаргонно-просторічна лексика, яка вирізняється функціонально-стилістичною кваліфікацією.

У лексичних одиницях просторіччя може проявлятися на фонетичному, морфологічному, словотвірному рівнях мовної системи, а також на рівні семантичному, що зумовлює необхідність розмежування просторічних лексем, їхніх форм, лексико-семантичних варіантів і омонімів. Так, в одиницях *літра* (літр), *калідор* (коридор), *каклетта* (котлета), *хвізика* (фізика), *шохвер* (шофер) простежується фонетичне просторіччя; у формах *лісапета* (велосипед), *шланга* (шланг), *мішеня* (мішень) – морфологічна; у словах *бабонька*, *вірнесенько*, *добренько*, *братанчик* – словотвірна.

Таким чином, база просторічної лексики сьогодні значно розширюється й оновлюється, послуговуватися цією лексикою можуть представники різних соціальних і вікових верств. Просторіччя є частиною розмовного мовлення, має свої межі, встановлені на нормативній основі. Дослідження просторічної лексики надає можливість виявити закономірності, властиві сучасній українській літературній мові, простежити їхні тенденції розвитку.

Література

Масенко Л. Нариси із соціолінгвістики : [навч. посіб.] / Л. Масенко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2010. – 243 с.

Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.

Тараненко О. Просторіччя / О. Тараненко // Українська мова : енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і допов. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 536 – 537.

Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 820 с.

Шевельов Ю. Двомовність і вульгаризми: Дисиміляція плинних в українській літературній мові / Ю. Шевельов // Вибр. праці : [у 2 кн.] / Ю. Шевельов ; [упоряд. Л. Масенко]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2008. – Кн. 1 : Мовознавство. – С. 349 – 359.